

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**TÉR, HELYVÁLTOZTATÁS ÉS IDENTITÁS A
KORTÁRS BRIT-ÁZSIAI REGÉNYBEN**

Pataki Éva

Témavezető: Dr. Bényei Tamás

DEBRECENI EGYETEM

Irodalomtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2014.

Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Az értekezés célja hogy bemutassa a tér, a helyváltoztatás és az identitás összetett kapcsolatrendszerét a kortárs brit-ázsiai diaszpóraregényben. Kutatásom fókuszában a tér és az identitás összefüggései és kölcsönösen transzformatív kapcsolata, a tér által generált helyváltoztatási módok és mozgásformák típusai, és ezeknek a különböző terekre és a helytudatra gyakorolt hatásai állnak. Arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen hatással van a térre és a helyváltoztatásra az egyén identitás-formálódása, illetve, hogy miként változik (transzfúzió, transzmutáció, metamorfózis során) az identitás az egyes mozgásformák közben és által a különböző terekben és helyeken. Megvizsgálom, hogy a tér, a helyváltoztatás és az identitás hogyan fonódik össze és válik elválaszthatatlanná a brit-ázsiai diaszpórikus öntudat és szubjektivitás kontextusában. Az értekezés korpuszát reprezentatív kortárs brit-ázsiai regények alkotják: Monica Ali *Brick Lane* (2004) (magyarul: *A muszlim asszony*, 2006), Nadeem Aslam *Maps for Lost Lovers* (2004), Nirpal Singh Dhaliwal *Tourism* (2006), Sunetra Gupta *The Glassblower's Breath* (1993), Hanif Kureishi *The Buddha of Suburbia* (1990) (*A kültelki Buddha*, 2012) és *The Black Album* (1995), illetve Meera Syal *Anita and Me* (2004) című regényei.

Bár a "spatial turn"-ként emlegetett kritikai-elméleti paradigmaváltás hatására a tér, a helyváltoztatás és az identitás kapcsolata általában véve jelentős figyelmet kapott az elmúlt két évtizedben, a brit diaszpórairodalom-kutatás összességében kissé elhanyagolta ezt a megközelítést. Számos tanulmány foglalkozott ugyan az identitás és a tér, illetve az identitás és a helyváltoztatás kapcsolatával a brit-ázsiai regény kutatása során, monográfia azonban eddig nem jelent meg a három fogalom összefüggéseinek irodalmi megjelenítéseiről. E hiányt orvosolandó, a térbeliség és a mozgás szempontjait együttesen alkalmazom annak vizsgálatában, hogy az identitás-formálódás és -konstrukció, az identitásperformansz és a performativitás, a cselekvő alanyiság (*agency*) és a szubjektivitás hogyan jelenik meg a kiválasztott regényekben. Disszertációm azért épül a tér, a helyváltoztatás és az identitás köré, mert meggyőződésem, hogy ez a fogalomcsoport központi eleme a diaszpóra-létnek – ahogy magának az emberi létezésnek is. Véleményem szerint e fogalmak komplex kapcsolatrendszerének vizsgálata a brit-ázsiai diaszpóraregényben hozzájárulhat az alapvetően társadalmi jelenségnek és kérdésnek számító diaszpóra és diaszporizáció megértéséhez globalizált világunkban.

Természetesen hét regény összehasonlító elemzése nem elegendő ahhoz, hogy átfogó képet nyújtson a brit-ázsiai diaszpórairodalom egészéről, és az értekezés nem is törekszik

arra, hogy egyetemesen érvényes állításokat fogalmazzon meg a tér, a helyválttatás és az identitás kapcsolatrendszeréről. Ehelyett a választott korpusz nagyjából kronológiai sorrendben nyomon követi a brit-ázsiai regény elmúlt három évtizedének alakulását a posztkoloniálistól a poszt-posztkoloniális és a poszt-etnikus irodalomig, a magától értetődően férfi-központú regénytől a társadalmi nemek dimenzióját hangsúlyozóig. Az értekezés újdonságát az adja, hogy új perspektívákat kínál egyes gyakran elemzett regények értelmezésében (ilyenek például a térbeliség kulturális és az identitás térbeli aspektusai) és felhívja a figyelmet mindeddig elhanyagoltak tűnő művekre is. Mindemellett, bár az elemzett regényekben mind megtalálhatók a diaszpóraregény jellegzetes trópusai, ezeket több különböző nézőpontból is megközelítem (mint például a kulturális pozicionálás és a gender), melyek a lehetséges értelmezések további rétegeit fedik fel. A brit-ázsiai irodalom belátásai egyfelől éles szemmel jelenítik meg a brit kulturális térben újonnan megjelenő identitásokat, miközben rávilágítanak az uralkodó diskurzusokban rejtve maradó dimenziókra is, ezáltal új érveket felsorakoztatva a tér, a helyválttatás és az identitás összetett kapcsolatrendszeréről.

Az értekezés alapját négy hipotézis szolgáltatta. Az első nyilvánvalóan következik abból a tényből, hogy vizsgálódásaim fókuszában a tágabb értelemben vett brit diaszpórai irodalom helyett a brit-ázsiai diaszpórai irodalom áll. Meggyőződésem, hogy ez utóbbi korpuszban léteznek bizonyos, a diaszpórára általában jellemző mintázatok és motívumok – mint például az identitás és a tér hibridizációja; az identitásválság, a kulturális pozicionálás és az identitásperformansz módozatai, illetve a mentális és fizikai helyválttatás különböző formái –, az értekezés egyik fő célja pedig ezeknek a mintázatoknak a feltérképezése. Mindemellett a viszonylag szűk fókusz lehetővé teszi a diaszpórában belüli különbségek vizsgálatát is. A diaszpórikus identitás térbeli konfigurációja ugyanis – s ez a második feltevés – még egy olyan viszonylag jól behatárolható közösség esetén is, mint a brit-ázsiai diaszpóra, meglehetősen heterogénnek mutatkozik a társadalmi nem és osztály, az életkor, illetve a vallási hovatartozás szempontjából, ezeket a különbségeket pedig leginkább a térbeliség és a szubjektum kapcsolatán keresztül célravezető megvizsgálni.

Harmadik hipotézisem szerint a különböző terek és helyek nemcsak meghatározzák az identitást, hanem változatos helyválttatási- és mozgásformákat is generálhatnak, a képlékeny vagy folyékony identitás „felfedezőútjait”, melyek lehetővé teszik, hogy a szubjektum folyamatos identitásperformansz során játsszon többszörösen összetett identitásával vagy akár rájátsszon arra. E jelenség vizsgálata során azzal érvelek, hogy bár az általam *helyzeti mimikrinek* nevezett viselkedésformát gyakran a lehetőségektől való megfosztás, a gyökértelenség és a kötődésre való képtelenség tüneteként fogják fel,

értelmezhető az identitásperformansz tudatos stratégiájaként is. Végezetül az értekezés arra az alapfeltevéésre épül, mely szerint a diaszpórikus identitás irodalmi megjelenítéseinek alapos vizsgálata csak a térbeliséggel kapcsolatos különböző megközelítési módok együttes használatával végezhető el: általában véve, a szubjektum úgynevezett fenomenológiai helyzetének szituáltsága vagy fakticitása elválaszthatatlan a szubjektumnak a kulturális terekben való pozíciójától és mozgásától.

Az alkalmazott módszerek vázolósa

Az értekezés fő elméleti háttere a kritikai kultúrakutatás, a posztkoloniális kritika és a diaszpóra-kritika metszetében helyezkedik el. Az általam alkalmazott megközelítési módot elsősorban a kritikai kultúrakutatás inspirálta, legfőképp Homi K. Bhabha (1994) és Stuart Hall (1996) kulturális identitással, etnikai hovatartozással, köztességgel foglalkozó tézisei, illetve a hibriditással kapcsolatos elméleteik, melyek véleményem szerint elengedhetetlenek a brit-ázsiai diaszpóraregényekben ábrázolt kulturális identitás vizsgálatában. A hibriditás fogalma a legfőbb visszatérő trópusként jelenik meg a disszertációmban, miközben a szubjektivitás és a tér folyamatos összekapcsolódását és egymásban foglaltságát vizsgálom a kapcsolat tágabb értelemben vett fenomenológiai értelmezéséből kiindulva, majd a térbeliség kulturális aspektusainak alapos olvasásán keresztül.

Értekezésem azon a ponton kapcsolódik be a kritikai kutatásba, amikor a tér és a mozgás fontos elemzési szempontokká váltak. Interdiszciplináris vizsgálódásaim során olyan összetett megközelítési módot alkalmazok, mely ebben a témában újszerű. Az értekezés második elméleti alapját a térrel és térbeliséggel foglalkozó különböző elméletek szolgáltatják, ezen belül elsősorban a tér és a szubjektivitás fenomenológiai, pszichoanalitikus és kulturális elméleteire építek, többek között Maurice Merleau-Ponty (1945) a tér fenomenológiájával kapcsolatos téziseire és Gaston Bachelard (1958) térpoétikájára.

A diaszpóra-tapasztalat és diaszpórikus szubjektivitás térbeliségének értelmezéséhez hasznos kiindulópontot nyújt Avtar Brah (1996) diaszpóra-tér fogalma. Az értekezés során a diaszpóra és a diaszpóra-tér fogalmakat elméleti terminusokként használom – egyfajta bhabha-i harmadik teret jelölnek, mely egyszerre hibrid és hibridizáló – illetve térbeli értelemben, mint a diaszpórikus identitás-formálódás, illetve az ezzel járó identitászavar és a köztesség állapotának elsődleges helyszíneit. A valahová tartozás (*belonging*) változatos,

alternatív formáinak vizsgálatában főként Elspeth Probyn (1996) a hovatarozás mozgásban való, mozgás közben történő megélésével kapcsolatos elméleteire támaszkodom.

A harmadik teoretikus alapot a performanciával és mimikrirel kapcsolatos elméletek nyújtják, többek között René Girard (1965) mimetikus elmélete és Roger Caillois (1936) pszichaszténiával kapcsolatos tézisei. A legfontosabb kiindulópontom azonban Bhabha mimikrifogalma, mely a mimikrit mint tökéletlen utánzást és mint a vágyott identitás részleges megjelenítését értelmezi. A mimikri fogalma összekapcsolódik a különböző performanciaelméletekkel és Judith Butler (1988, 1993) performativitáselméletével; ez utóbbit mind a gender-szubbjektummal kapcsolatos implikációi szempontjából, mind a diaszpóra-szubbjektum kulturális identitásának performanszával kapcsolatban alkalmazom. A disszertációban az identitásperformansz terminust mindvégig egyfajta „társadalmi kirakatként” (*social display*) értelmezem: a performancia (mint szerepjáték) és a butleri performativitas (mint a – nemek szerinti [*gendered*] – kulturális identitás konstrukciója és kimutatása) metszéspontjában, vagy a kettő között oszcillálva, minek során a diaszpóra-szubbjektum egyszerre tárgy és cselekvő alanya önmaga performatív cselekedeteinek. Mindezt a mozgás és a helyváltoztatás különböző elméleteihez kapcsolva azt vizsgálom, hogy a performanszok, az önpozicionálás és a különböző mozgásformák hogyan generálják és segítik elő az identitásformálódást a performatív viselkedéstől a Kathy E. Ferguson (1993) által “mobil szubbjektumnak” nevezett entitásig. Ferguson fogalmát alkalmazom a *flâneur*, a turista, az utazó, a kozmopolita és a nomád alakjainak mint (poszt-) posztkoloniális szubbjektum-variációknak elemzése és értelmezése során.

A dolgozat elméleti alapvetésének negyedik mozzanatát a mozgás és a helyváltoztatás különböző elméletei szolgáltatják, elsősorban az utazással és a turizmussal kapcsolatos antropológiai megközelítési módok: Michel de Certeau (1988) elképzelései az utazásról mint „térbeli praxisról” és a gyökerektől való elszakadás egy formájáról, James Clifford (1997) „az utazás mint lakóhely” (*dwelling-in-travel*) felfogása, illetve John Urry (1990; 1995) turizmussal, a turista szubbjektummal és a turista tekintetével kapcsolatos elméletei. Másodsorban az utazás és a migráció kulturális elméleteire támaszkodom: Gilles Deleuze and Felix Guattari (1987) nomadológiájára, melynek alappillére a deterritorializáció és a reterritorializáció, illetve Rosi Braidotti (1994) „női nomád” elméletére. A városi térben való sétálás vizsgálatában központi szerepet játszik Walter Benjamin (1972) *flâneur*-fogalma, illetve ennek női megfelelője, a *flâneuse*, mely elsősorban Deborah L. Parsons (2003), Elizabeth Wilson (2001) és Janet Wolff (1990) tanulmányaiban jelenik meg.

Az eredmények tézisszerű felsorolása

Az értekezésben elvégzett vizsgálódások első fontos eredménye az a felismerés, hogy a diaszpóra kontextusában a tér és az identitás összetett kapcsolatának lényegi eleme a kölcsönös hibridizáció, illetve a kulturális tereknek és identitásoknak az állandó, bár gyakran nem szívesen látott kölcsönhatás során végbemenő transzfúziója és transzmutációja. A hibridizáció felelős a diaszpóra-terek létrejöttéért, és elkerülhetetlen aspektusa a diaszpórikus identitás-formálódásnak. A *Maps for Lost Lovers*, az *Anita and Me* és a *Brick Lane* elemzése során arra a megállapításra jutottam, hogy az első generációs diaszpóra-szubjektumokra általánosságban jellemző a megbocsátó kollektív emlékezet performansa és a Rushdie-féle (1992) „képzeletbeli szülőföldek” utáni sóvárgás, illetve egyfajta „otthon-vágy” (*homing desire*) (Brah, 1996) egy olyan hely után, amelyhez tartozhatnak. A valahová tartozás érzetének szükséglete elengedhetetlen eleme a diaszpóra-terek létrejöttének: egy hely diaszpóra-térre válhat azáltal, hogy a diaszpórikus közösségek különböző szokások és gyakorlatok során kifejezik kollektív identitásukat és a helyhez tartozásukat. Az elemzett regényekben a tér ábrázolása arra utal, hogy ezek a szokások és gyakorlatok a multikulturális tér létrejöttét is elősegítik, míg a városi, a külvárosi és a vidéki terek egyaránt kiválthatják a diaszpóra-terek és a hibrid identitások kialakulását, ezek a szubjektumok pedig „belülről” hibridizálják a diaszpóra-teret. Mivel a diaszpóra-terek folyamatosan formálódnak, és nem rendelkeznek rögzített határokkal, különböző alakot, méretet és helyszínt ölthetnek a multikulturális tereken belül, illetve egyfajta átmenet vagy kereszteződési pont is kialakulhat közöttük, azaz hibriditásuknak egyaránt vannak térbeli, kulturális és emberi tényezői. Az első fejezetben a diaszpóra-tér három szintjét azonosítottam: az otthont, a bevándorlónegyedet és a várost vagy falut, megvizsgálva a diaszpóra-terek kialakulásának két aspektusát. Az első a tradicionális angol kulturális terek hibridizációja, amely a deterritorializáció és reterritorializáció állandó kölcsönhatásában megy végbe; a másodikat a különböző kulturális, társadalmi és vallási szokások szolgáltatják, melyek kisajátítják maguknak a diaszpóra-teret.

A bevándorló-tapasztalathoz hasonlóan a hibrid diaszpóra-terek és -szubjektumok létrejöttét magában foglaló diaszpóra-tapasztalat is szükségszerűen együtt jár a gyökeres állapotváltozás (*dislocation*), a „helytelenség” vagy helynélküliség (*placelessness*) és a köztesség érzetével, melyeket a domináns kultúra és a gyökerek közti összeegyeztethetlenség gerjeszt. A diaszpóra-tapasztalat térbeli aspektusait meg lehet közelíteni a valahová tartozás perspektíváján keresztül is – második megállapításom tehát az, hogy számos módja létezik annak a keresésnek, amelyet a diaszpóra-szubjektum valahová

tartozás utáni vágya hoz létre. Aslam regényében a diaszpórikus közösség nagyon szoros kapcsolatban áll az elveszett szülőfölddel, és a Simone Weil által *déracinement*-nek nevezett gyökértelenség jellemzi őket, azaz képtelenek arra, hogy saját közösségükben megéljék a valahová tartozás érzését. A *Brick Lane* és az *Anita and Me* ugyanakkor különös hangsúlyt fektet a diaszpórikus közösség, illetve a szülőföldről „importált” szabályok és tradíciók által létrehozott összetartozás-érzet bemutatására. A valahová tartozás ez esetben egyszerre értelmezhető egyfajta önmeghatározásként és képzeletbeli közös tulajdonként (*belongings*). A *Maps*, a *Brick Lane* és az *Anita* a diaszpóra-szobjektumnak ezt a keresését valamely etnikai, vallási vagy helyi közösséghez kapcsolódóan jeleníti meg. Ezzel szemben Shahid, a *The Black Album* főhőse a popkultúrában és a mozgásban, mozgás közben megélt valahová tartozást választja egy fundamentalista közösséghez való tartozás alternatívájaként.

A diaszpórikus szobjektivitás tekintetében a mozgás és a helyváltoztatás egyik legfontosabb attribútuma a képesség, hogy a különböző tereket „megélt helyekké” (*lived places*) alakítsa, illetve hogy elősegítse az egyén számára a helyhez fűződő odatartozás-érzet kialakulását. Aslam regényében például ezeket a folyamatokat nagyban megkönnyíti a (fel)térképezés gyakorlata. Másrészt viszont a hely változatlansága és merevsége, kiegészülve a fenyegetettségként és térbeli korlátozottságként, paralízis-szerű állapotként megélt helyzetfüggőséggel és „meggyökerezettségével” (*rootedness*), kiváltó oka lehet a mozgásnak és helyváltoztatásnak, melyek ezáltal a diaszpóra-szobjektum köztességének és identitás-keresésének térbeli manifesztációjaként is értelmezhetőek. Mindemellett a helyváltoztatás és a mozgás jelezhet a helyhez kötődésre vagy a hellyel kapcsolatos hovatarozás-érzetre való képtelenséget vagy vonakodást is. Gupta regényében a főhősnő „vándorlási kedve” (*wanderlust*) és kozmopolitizmusa a helyekhez fűződő sajátos ambivalens érzelmi kapcsolatról árulkodik, egyfajta átmeneti kötődésről, a Clifford-féle „az utazás mint lakóhely” fogalom lehetséges variánsáról. *Tourism* című regényében Dhaliwal ezt a szemléletet fejleszti tovább a főhős, Puppy, mint turista alakjában, aki „csak nézelődik,” de sohasem marad egy helyben, egy helyen elég sokáig ahhoz, hogy otthonnak nevezhesse. Puppy példája azt jelzi, hogy a mozgás és a helyváltoztatás nemcsak nélkülözhetetlen eszközei a „rögzítettséggel” (*fixity*) szembeni ellenállásnak, hanem a nagyvárosi elidegenedés és önkéntes otthontalanság tünetei is lehetnek. Shahid és a *The Buddha* főhőse, Karim esetében azonban a mozgás és a helyváltoztatás a Doreen Massey (1993) által „progresszív helytudatnak” (*a progressive sense of place*) nevezett állapothoz vezet, minek eredményeként a metropolisz a diaszpóra lakóinak saját „uradalmává”, megszokott útvonalakkal és ideiglenes szálláshelyekkel megjelölt nomád territóriumává válik.

Harmadik megállapításom arra a felismerésre épül, hogy az identitáskeresés elkerülhetetlen része a mimikri, a performativitás és a performancia, melyek véleményem szerint kiemelt fontossággal bírnak a brit-ázsiai diaszpóra-szubjektum identitásformálódásának és konstrukciójának megértésében. Ezek a fogalmak új megvilágításba helyezhetik a diaszpóra-szubjektum én-tudatát (*sense of self*) és helytudatát is. A különböző helyek és kulturális terek, ahol az elemzett regények szereplői laknak, amelyeket látogatnak, vagy amelyekhez tartozni szeretnének, egyszerismind provokálják és generálják a szerepjáték, a mimézis, a „maskarádé” (*masquerade*) és a megkonstruált, a vágyott vagy az asszimilált én színpadias performanszának különböző formáit.

A hovatarozás fogalma összefügg a performativitással és az identitásperformansszal, mivel ezek referenciapontként szolgálnak az egyén önmeghatározása szempontjából (ilyen például az esszenciálisként és rögzítettként performált identitás, mint a *Maps* esetében), és fontos eszközei lehetnek a diaszpóra-szubjektum túlélésre és ellenállásra irányuló Homi Bhabha-i mimikrijének is. A túlélés érdekében alkalmazott mimikri tekintetében a *Syal*-regény Meenájának és a *The Black Album* főhősének alakja például azt sugallja, hogy a mimikri és az identitásperformansz elengedhetetlen részei az identitás konstruálódásának – a test domináns diskurzusainak való megfelelési vágyat jeleznek, illetve arra irányuló törekvést, hogy a valahová tartozás érzetét vagy illúzióját keltsék. Az identitásperformansz mint ismétlést és elmaszkírozást magában foglaló mimikri szükségszerűen színpadias viselkedésként értelmezhető: előadóként tünteti fel és pozicionálja a diaszpóra-szubjektumot, aki tudatosan játszik kivetített identitásával – vagy rájátszik arra, mint ahogy az Karim és Puppy esetében is történik. Másrészt viszont Karim szerepjátékai és performanszai a diaszpóra-szubjektum ellenállásra irányuló mimikrijének lehetőségére utalnak, mely mimikri eltúlzott sztereotípiákon keresztül gúnyolja ki és forgatja fel a domináns diskurzusokat.

A disszertáció harmadik megállapításából közvetlenül következik a negyedik – vizsgálódásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy a különböző identitásperformanszok különböző identitás-pozíciókhoz vezethetnek. A diaszpóra-szubjektum pozicionálhatja önmagát úgy, mint indiai, muzulmán vagy brit-ázsiai, mint turista vagy utazó, hogy csak néhány példát említsek. Karim alakja azt jelzi, hogy az identitásperformanszok könnyed játékként is értelmezhetőek, a különböző szubjektivitások játékos kipróbálásaként, illetve mint a képlékeny identitás lehetséges variánsai. A bevándorló metamorfózisának és a brit-ázsiai diaszpóra-szubjektum transzmutációjának metaforájaként a különböző diaszpórikus identitások és identitáspozíciók ezek szerint fluiditásban létező, hibrid és többszörösen összetett identitásra mutatnak, amely megnyilvánulhat

önmeghatározással kapcsolatos választásaiban, illetve az alternatív hovatartozási módokban, főként a mozgásban, mozgás közben megélt hovatartozásban, mely utóbbi érvelésem szerint a mobil szubjektumok létrejöttét eredményezi.

A mobil szubjektumok számomra leginkább gondolatébresztő aspektusa az, hogy majdnem egyformán értelmezhetők szerepként (mint mimikri és identitásperformansz) és identitáspozícióként, mely a diaszpóra-szubjektum identitásának egyes rétegeit fedi fel. Dekadens nagyvárosi életstílusuk alapján Shahid, Puppy és Karim alakját „kéjutazóként” (*pleasure tripper*), afféle turistaként olvasom; amikor azonban Dhaliwal főhőse a városban turistaként határozza meg önmagát, turizmusa egyrészt maszkként szolgál mássága elfedésére és különállása igazolására, másrészt valamiféle poszt-etnikus diaszpórikus öntudatra utaló lelkiállapot. Vizsgálódásaim arra mutatnak, hogy a két főszereplő identitásperformanszai a városi és külvárosi terekben nem csupán a defenzív és a bhabhai mimikri részét képezik, hanem a folyton változó határokkal rendelkező, többszörösen összetett identitás, a fluiditásban létező hibrid én elismerésére engednek következtetni. Ez az én olyan transzgresszív szubjektivitás, mely elutasítja a faji és nemzeti sztereotípiákat, és játszik is azokkal; elveti a család, a nemzet és az otthon domináns diskurzusait, hogy örökös, változatos mozgásban létezzen.

Ötödik és egyben utolsó megállapításom a mozgás és a szubjektum összefonódására irányul. A városi és külvárosi terekben és terek között végzett mozgásuk alapján a következő mobil szubjektumok lehetősége mellett érveltem: turista, *flâneur*, utazó, kozmopolita és (női) nomád. Karim alakja Kureishi regényében többféle interpretációt is lehetővé tesz: az előbb felsorolt szubjektivitások mindegyikeként értelmezték már az egyes helyekhez fűződő komplex kapcsolata és a különböző mozgásformái, utazásai (a városba vezető helyi migrációja, a külváros és a belváros közötti ingázása, a londoni agglomeráción belüli nomád útvonalai, illetve a Londonba és New Yorkba tett útjai) okán. Elemzésemben elsősorban azzal érveltem, hogy Karim alakja Deleuze és Guattari, illetve Braidotti nomád-felfogása értelmében is nomádnak tekinthető: megszokott útvonalait követve jelöli ki Londont mint nomád territóriumát, felforgatva a szexualitásról és szubjektivitásról alkotott domináns diskurzusokat. Míg Karimot és Shahidot Londonban tett első lépései, illetve Ali regényében Chanut késői városnéző sétája pozicionálja turistaként, Puppy az angol vidéken tett hétvégi kiruccanása során válik azzá. Másrészt viszont a London utcáin kószáló, a lakókat és az épületeket megfigyelő, a tömegben meglelt anonimitását élvező, a szarkasztikus és szubjektív megjegyzéseket tevő bennfentesként pózoló, mégis kívülálló és rejtve maradó Puppy alakját posztmodern *flâneur*ként értelmezem, aki a regény végére átalakul „igazi” turistává és

utazóvá, úgynevezett „nomád világutazóvá” (*global nomad*). Ezek a szubjektumpozíciók – melyek felfedezhetőek Shahid alakjában is – azt sugallják, hogy mindezen szubjektivitások összefonódhatnak és kereszteződhetnek a diaszpóra-szubjektumban.

A *Brick Lane* végén a város kínálta örömeit és lehetőségeket felfedező Nazneen alakja is posztmodern, poszt-posztkoloniális városi járókelőként, huszonegyedik századi *flâneuse*-ként jelenik meg, bár én elsősorban Braidotti női nomádjának kontextusában értelmezem, aki képes megváltoztatni szubjektum-pozícióit és meghatározni saját útvonalait. Nomadizmusát a határok áthágása és a konvenciók felforgatása jellemzi, a rögzítettség és a kötődés elutasítása, a „valamivé levésként” (*becoming*) megélt odatartozás megtapasztalásának képessége által. Nazneenhez hasonlóan Gupta hősnőjére is ellenszegülés és traszgresszió jellemző, miközben szabályok nélküli otthonává tesz a világot. Női nomád öntudata Clifford „utazó identitásával” ötvöződik, olyan folyékony társadalmi identitást, kozmopolitizmus hozva létre, mely örökös, transznacionális terekben és terek között végzett mozgásban jelenik meg, és amely a valahová tartozás tradicionális módjainak és az otthon, a haza merev felfogásának újragondolására utal. Ezek az interpretációk lehetővé teszik a brit-ázsiai nők többszörösen összetett identitásának és diaszpórikus szubjektivitásának alaposabb megértését, főként annak az érvennek a fényében, hogy Gupta and Ali regényeiben a kozmopolitizmus és a nomadizmus fontos tényezői annak a folyamatnak, melynek során az etnikai és nemi szempontból „másik” (*Other*) szubjektum kétszeresen alávett identitása többszörösen összetett női szubjektivitássá transzformálódik. Ez a női cselekvő alanyiság nem volna lehetséges az emancipatorikus nagyvárosi tér nélkül, mely – Adrienne Rich (1984) fogalmával élve – „a helybeliség politikáját” (*the politics of location*) és nyílt teret biztosít az új, önmaga gender-identitását is hangsúlyozó és alakító brit szubjektumnak.

Kutatási eredményeim rávilágítanak az Anglia változatos kulturális tereiben és földrajzi helyein végbemenő identitásformálódás és -(re)konstrukció változatos variációs lehetőségére. A helyváltoztatás és mozgás különböző formáinak vizsgálata során felsorakoztattam a tér, a helyváltoztatás és az identitás összetett kapcsolatrendszerének több aspektusát és lehetséges értelmezését, és a brit-ázsiai diaszpórairodalom interdiszciplináris kutatásának további lehetőségei mellett érveltem.

A szerzőnek az értekezés tárgyában megjelent vagy igazoltan kiadásra elfogadott publikációi

Tanulmányok:

1. Mozgásban: a turista és a *flâneur* Nirpal Singh Dhaliwal *Tourism* című regényében. *Filológiai Közlöny* 2 (2014), 183-197.
2. On the Move: The Tourist and the Flâneur in Nirpal Singh Dhaliwal's *Tourism*. *The AnaChronisT* 17 (2012/13), 264-278. <http://seas3.elte.hu/anachronist/2012Pataki.pdf>.
3. Spaces and Topographies in British Diaspora Fiction. In: Sanda Berce, Petronia Petrar, Erika Mihálycsa, Elena Pacurar, Rares Moldovan (eds.): *Cultural Imprints in the Age of Globalisation: Writing Region and Nation*. The Research Centre for the Study of the British Contemporary Novel (CCRBC). Cluj-Napoca: Presa Universitara Clujeana, 2012, 203-13.
4. 'The Wilderness of Solitude': Diasporic Spaces and Subjectivity in Nadeem Aslam's *Maps for Lost Lovers* and Meera Syal's *Anita and Me*. HUSSE 11. Megjelenés alatt.
5. 'Going somewhere': The Nomad and the Tourist in Monica Ali's *Brick Lane*, Hanif Kureishi's *The Buddha of Suburbia* and Nirpal Singh Dhaliwal's *Tourism*. *The Round Table* (2012),
http://www.theroundtable.ro/Current/Literary/Eva_Pataki_The_Nomad_and_the_Tourist_in_Monica_Ali_s_Brick_Lane_Hanif_Kureishi_s_The_Buddha_of_Suburbia_an.pdf.
6. I Am Where I Am: Location as a Symbol of Identity in Two British Asian Novels. In: Kinga Földváry, Zsolt Almási, Veronika Schandl (eds.): *HUSSE10-LitCult. Proceedings of the HUSSE10 Conference, 27-29 January 2011. Literature and Culture Volume*. Magyar Elektronikus Könyvtár, 2011, 160-166.
<http://mek.oszk.hu/10100/10171/10171.pdf>.
7. Az vagyok, ahol vagyok – A lokalitás mint identitás-szimbólum két brit-ázsiai regényben. *Szkhion* (2011 tavasz), 75-83.
8. Caught Between Two Worlds: The Confusion of Cultural Identity in Three British Asian Novels. *The Round Table* (2010),
http://www.theroundtable.ro/pages/literary_studies/eva_pataki_caught_between_two_worlds.htm

Könyvkritikák:

1. Újfajta britség – Hanif Kureishi: *A kültelki Buddha. A Vörös Postakocsi* 1-4 (2012),131-3.
2. A Transnational Approach to Contemporary Anglophone Literatures: Silvia Schultermandl and Sebnem Toplu (eds.), *A Fluid Sense of Self: The Politics of Transnational Identity. Hungarian Journal of English and American Studies* 17.2 (2011), 403-406.